

15. Габермас Ю. Демократия, разум, нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Габермас.– М.: КАМІ, Academia, 1995. – С. 216.
16. Крусс В. Конституційне праворозуміння / В. Крусс // Право України. – 2010. – № 4. – С. 172.

ЛЕГАЛЬНІСТЬ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Бережанський Г.І.

*(магістр кафедри теорії права та держави Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)*

***Анотація.** В статті дається визначення та аналіз таким поняттям як «легітимності» та «легальності», їх історична трансформація. Також досліджується сучасне співвідношення даних понять, аналізуються позиції науковців стосовно їхнього співвідношення. Наводяться основні ознаки даних понять, на підставі чого надається авторське визначення таких правових категорій як «легітимність державної влади», «легітимація державної влади», «легальність державної влади».*

***Аннотация.** В статье дается определение и анализ таким категориям как «легитимности» и «легальности», их историческая трансформация. Также изучается современное соотношение данных понятий, анализируются позиции ученых относительно их соотношения. Выделяются определяющие характеристики данных понятий, на основании чего предоставляется авторское определение таких правовых категорий как «легитимность государственной власти», «легитимация государственной власти», «легальность государственной власти».*

***Summary.** The article reviews the origins of modern legal categories of "legitimacy" and "legality" of historical transformation. The modern value of these determinations, analyzed the positions regarding their relationship. There are the defining characteristics of these concepts on the basis of which provided the author's definition of legal categories such as "legitimacy of state power", "legitimation of state power", "legality of state power".*

***Ключові слова:** законність, справедливість, легальність, легітимність, легітимація.*

Актуальність теми зумовлена переосмисленням та відповідно і перебудовою державної влади. Боротьба з узурпацією влади, корупційними діями гостро стоять перед нашою державою. Визначальну роль в реформуванні державної влади відіграє громадянське суспільство, інтереси якого потрібно враховувати. Співпраця суспільства та державної влади є визначальним елементом побудови демократичної, правової держави. Головною умовою такої співпраці є не тільки законність державної влади як принцип її діяльності, а також довіра суспільства до такої державної влади – її легітимність.

В статті ставиться мета дослідити етимологію понять легальність та легітимність державної влади в сучасній державі, проаналізувати погляди науковців, в тому числі сучасних, з даної проблематики. Надати власне бачення вирішення даних проблем, запропонувати доктринальні визначення ряду понять.

Вивченням даної проблематики займалися такі вчені правники як В.А. Ачкасов, В.С. Бігун, С. Ерліх, В.В. Костицький, І.В. Музика, В.П. Самохвалов, В.В. Самохвалов, Ф. Жені, Г. Канторович, Г. Гурвич, Е. Фуко, та ін.

Слід сказати, що вивчення таких правових категорій як «справедливість», «визнання влади», «законність» відбулося ще на початкових етапах становлення правничої думки. Застосовувати до витоків такого осмислення сучасні аналоги, або точніше сказати категорії, які відповідають сьогоденному категоріальному апарату «легітимність», «легальність» неможливо. Неможливо в силу того, що філософи сходу не використовували такі категорії для оцінки державної влади. В той же час, значна увага філософів приділялася питанням пошуку держави, яка б була справедливою на їх погляд. Пошук таких змін був викликаний в першу чергу, через те, що самі ж ці філософи спостерігали сучасну для них державу, бачили її недоліки і розробляли теоретичні конструкції для її покращення. Дане протиріччя: невідповідність існуючої держави справедливій державі, супроводжувало суспільство на всіх етапах її розвитку. Саме це, на мою думку, було стимулом для осмислення таких проблем як ідеальна держава, пошук такої держави шляхом реформ, місце окремих індивідів або класів в такій державі тощо. Легітимність в сучасному розумінні з'явилася тільки у ХІХ ст. Аналогом сучасної легітимності до того часу можна вважати загально філософське поняття «справедливість» використане у юридичній сфері. Уявлення про справедливість як про

моральний критерій і ідеал суспільного життя виникли ще задовго до появи держави і права, а отже і законності як всезагальної вимоги дотримання правових приписів.

Варто зазначити, що в юридичній науці легітимність розуміється як складна політико-правова категорія – віддзеркалення суспільного явища, яке виражає зв'язок інтересів людей з їх внутрішньою оцінкою, зумовленою особливостями світосприйняття, системи цінностей, переконань, суспільної думки, морально-психологічних чинників, традицій, повсякденних звичок тощо. Легітимність може бути частковою через різні суб'єктивні інтереси окремих прошарків населення [1, с. 31]. Дане визначення запропоноване науковцем І.В. Музикою. Водночас, В.А. Ачкасов розглядає легітимність як суспільні відносини, які виникають між управлінцями та особами, якими управляють, і якісно характеризують відносини між ними з приводу походження, використання і підкорення владі управлінців [2, с. 50]. На думку В.А. Ачкасова, влада вважається легітимною, якщо вона відповідає ціннісним пріоритетам громадян. Іншими словами, якщо особи, якими управляють, не сумніваються в походженні влади управлінців і виказують їй всесторонньо підтримку. Дана підтримка повинна бути виражена діями, які можна розцінювати як підтримку влади або згода з волею управлінців. Дії, спрямовані на підтримку влади, служать доказами легітимності такої влади. Подана позиція В.А. Ачкасова є дещо схожою на позицію І.В. Музики з точки зору розуміння легітимності у вузькому значенні.

Розуміння легітимності за Музикою І.В., легітимність означає підтримку, позитивне ставлення, довіру або визнання авторитету влади та державно-правових інститутів суспільною думкою, населенням країни або великими групами населення [1, с. 31].

Слід сказати, що легітимність влади означає визнання її авторитету у суспільстві. З цього приводу британський вчений Ітан Кетч зазначає, що : «Влада змусити коритися закону є похідною від влади впливати на громадську думку до переконання, що законодавство є справедливим і таким, що заслуговує того, щоб його дотримувалися» [3, с. 3]. Суспільство не просто пасивно погоджується з діями влади у державі, суспільство приймає активну участь у здійсненні такої влади державними органами. Просте пасивне визнання авторитету влади не витримує вимог сучасності. Активні дії суспільства у процесі проведення політичних реформ, обговорення життєво важливих питань, сприяння у боротьбі зі злочинністю – все це докази легітимності влади у суспільстві. Долучаючи суспільство до здійснення державної влади сприяло б підвищенню рівня довіри (легітимності) до такої влади.

Легітимність державної влади поділяється на внутрішню та зовнішню. Внутрішня легітимність - це політико-правова категорія, що проявляється через визнання авторитету держави, довіри до неї суспільства проживаючого в цій країні. Зовнішня легітимність - це визнання суб'єктами міжнародного права, владу держави як таку, що відповідає принципам міжнародного права та відображає об'єктивну волю народу який її обрав. В сучасних умовах розвитку економіки та права, ці два види легітимності влади повинні бути присутніми. Держави які володіють лише одним з цих видів приреченні на деградацію, розкол. Державна влада завжди виступає на міжнародній арені через своїх представників. За останнє століття різко збільшилася кількість міжнародних організацій (ООН, МВФ, ЮНЕСКО та ін.), участь держави в таких організаціях є доказом легітимності такої влади на міжнародній арені. Об'єктами легітимності на міжнародній арені виступають міжнародні організації та міждержавні утворення. Якщо державна влада на міжнародній арені не визнається легітимною, така держава приречена на ізоляцію, а це майже завжди призводить до відставання у розвитку такої держави, втрати її авторитету (Північна Корея, РФ)

На підставі вищенаведених характеристик, через які проявляється легітимність сучасної державної влади пропоную авторське визначення легітимності державної влади. **Легітимність державної влади – це політико-правова категорія, що проявляється через визнання авторитету держави суспільною думкою, визнання міжнародною спільнотою і показує готовність суспільства брати участь у вирішенні загальнодержавних проблем спільно з державними органами.**

Загалом об'єктами легітимності в сучасній державі можуть виступати: держава в цілому, органи державної влади, посадові особи, органи самоврядування, судді,

правоохоронна система держави загалом, окремі політичні лідери, дії влади, правові норми тощо. Процес набуття легітимності не може відбуватися без дотримання закону, в той час як процес втрати легітимності може відбуватися взагалі без будь-якої прив'язки до закону.

Можна говорити про те, що процес втрати легітимності взагалі ніяк може не співвідноситися з втратою законності влади. Варто згадати одну із основних і найбільш обгрунтованих теорій виникнення держави, а саме "договірну теорію", яка говорить нам про те, що люди віддали частину своїх прав задля досягнення миру, нормального співіснування один з одним, розв'язання конфліктів і створили державу, як суб'єкта який повинен їм забезпечити це. Внаслідок цього держава створює закони які повинні забезпечити ту ціль задля якої її створювали, а люди в свою чергу повинні виконувати закони, адже завдяки ним суспільство нормально функціонує. Але коли ми бачимо, що закони які створюються державою не відповідають меті задля якої її створили, відповідно у людей виникають сумніви щодо дієвості цих законів і як наслідок і до держави, тому можна говорити про те, що процес втрати легітимності державної влади не завжди може співвідноситися з втратою законності влади. Якщо приймається якийсь закон, який зустрічає кардинальне протистояння у суспільстві, суперечить політичній волі суспільства, напрямку його розвитку, розпалює ворожнечу в середині суспільства, суперечить його моральним засадам, то такий закон втрачає легітимність одразу.

В даному контексті Крейг Діган вказує, що те, що називається легітимністю сьогодні, вже є нелегітимністю завтра через зміну суспільних настроїв. Тому можна стверджувати, що зміна суспільних настроїв веде до зміни змісту поняття «легітимність», а відповідно – нового тлумачення співвідношення права і моралі [4, с. 163-164]. Внаслідок цього люди які на відміну від влади виконують свої обов'язки, мають повне право перестати їх виконувати (бо орган (держава), який ними ж був створений є недієвим), що автоматично призведе до протиріч між ще законною владою і людьми, та буде передумовою кардинальних змін в політиці діючої влади, яка шляхом компромісу набуде легітимності або ж нової влади, яка прийде з новим кредитом довіри.

Найважливішим елементом для правової науки є саме показати «де-юре» момент при якому державна влада починає позбуватися легітимності, адже якщо цього не зробити ми будемо спостерігати вже більш останні етапи цього процесу, а саме: мітинги, революції, масові протистояння.

Для того щоб показати юридично момент втрати легітимності, слід дослідити механізм взаємодії влади та суспільства в США. В цій країні було створено безліч інститутів, які дієво функціонують як превентивні елементи щодо втрати легітимності. Це як мінімум інститути лобіювання та петицій. Опитування громадян, лобіювання громадської думки в законодавчих органах, створення систем оповіщення влади про нагальні проблеми в суспільстві, участь громадськості, у прийнятті законів, органи з питань захисту суспільної моралі, все це і є превентивними заходами юридичного характеру. Запровадження нових та розвиток вже існуючих інститутів чи процесів є необхідним елементом у функціонуванні справедливої, дієвої, демократичної, соціальної та правової держави 21 століття.

Можна констатувати, що процес втрачання легітимності не є юридичним процесом. Легітимність правових норм визначається суб'єктами правовідносин у процесі відображення у правосвідомості явищ правової реальності, тобто сприйняття закону як дієвого регулятора суспільних відносин, у якому суспільство відчуває потребу.

Встановлені владою норми правового характеру можуть сприйматися суспільством як несправедливі, навіть за умови встановлення їх у передбаченому законом порядку і забезпечення виконання законними методами. Хоча такі норми є легальними, водночас вони можуть бути нелегітимними, тобто такими, що не сприймаються як правові суспільством, а в деяких випадках коли є антигуманними або дискримінуючими – навіть світовим співтовариством. Визнання суспільством норм права, влади державних органів, посадових осіб та наступне визнання на міжнародній арені – процес легітимації. Якщо легітимність можна визначити як явище статичне, то легітимація – процес динамічний. Взагалі легітимація розглядається в декількох значеннях. Макс Вебер визначає легітимацію як

процес визнання соціальними суб'єктами значущості суспільно-політичної реальності як в цілому, так і в її окремих проявах та складових [5, с. 37].

П.Бергер, Т.Лукман визначають легітимацію як способи пояснення і виправдання соціальних та політичних відносин, їхня когнітивна та нормативна інтерпретація. [6, с. 133]. В державах, де відсутня паспортна система, легітимацією називають процес ідентифікації особи. В цивільному праві легітимацією називають доведення права громадянина на отримання платежу, здійснення будь-якої дії і т.д. [7, с. 247].

Пропоную авторське визначення легітимації державної влади – це процес набуття державною владою публічного характеру і усвідомлення суспільством готовності активно сприяти такій владі та спільно вирішувати суспільні проблеми. Процес визнання міжнародним співтовариством державних органів та посадових осіб представниками суспільства певної держави.

На думку вчених, основними регуляторами життєдіяльності індивідів та соціальних груп є передусім такі соціальні інститути, як традиції, звичаї, релігія і мораль, культура, політика, право тощо. [8, с. 245]. Інститути легітимності і легальності в значній своїй частині залежать від наведених вище регуляторів суспільних відносин. Суспільство буде сприймати ті закони, які відповідають його історичним традиціям, менталітету, моралі. Потрібно пам'ятати, що легітимація правових норм є процесом органічним, не можна однозначно сказати, чи будуть кардинальні нововведення прийняті суспільством, чи будуть ним відкинуті. В той же час особи, які наділені владою видавати загальнообов'язкові правила поведінки можуть полегшити входження писаних правил в реальне життя суспільства. Даний процес можливий знову ж таки шляхом врахування історичного досвіду подібних реформ у минулому, врахуванням ментальних особливостей суспільства тощо. Загальновідомо, що держава стоїть на варті соціально врегульованих нею відносин лише за умови, що ці суспільні відносини визнані доцільними та справедливими суспільством.

Легальність відповідає поняттю «законності» (lex – в перекладі з лат. - закон), носить чисто юридичний характер і означає формальну відповідність владі закону, її юридичну правомірність [9]. Але не завжди легальні держави є легітимними. Ці два поняття близькі, але не тотожні. Якщо перше носить формальний характер (юридичний) і виходить від самої влади в особі держави, що ухвалює закони, то друге носить оцінний етичний характер і виходить від громадян, виражає їх відношення. Легітимність – це прийняття населенням влади, визнання її правомірності, право управляти і згода підкорятися. Таким чином, легітимність і легальність не лише не тотожні, але можуть знаходитися і в стані конфлікту (наприклад, законно функціонуюча влада не визнавалася народом під час Помаранчевої революції).

Справедливість і право мають багато спільного в походженні, сутності, ознаках, функціях і силовому вираженні. Невипадково в літературі зазначається, що «правове» в своїй основі завжди конкретизується як справедливе, праведне, а самі терміни «правове», «право», «справедливість», «праведне» близькі за змістом [10, с. 355]. З логічної точки зору будь-яка людина буде оцінювати закон з позиції моралі, справедливості, релігії. Суспільство не може складатися тільки з юристів, можна навіть сказати, що юристи є маленькою частинкою будь-якого суспільства. Людина, яка не є юристом буде накладати юридичну норму на інші соціальні норми, а не навпаки. Тобто, дізнавшись про зміст нового законодавчого акту людина буде ставити питання: а чи є такий закон справедливим? Чи є він необхідним? Чи потрібен він взагалі?

На підставі вищенаведених думок, пропоную авторське визначення правової категорії: **«Легальність державної влади» - порядок обрання, формування та функціонування органів державної влади відповідно до встановлених норм права, здійснення влади відповідно до обсягу повноважень, наданих законом.**

Повною мірою проаналізувати співвідношення таких категорій як «легітимність» та «легальність» можна дослідивши антоніми до даних категорій. Нами розглянуте існування легітимної державної влади, залишається дослідити, що ж є нелегітимною державною владою. Нелегітимність є станом, за якого переважна частина суспільства не довіряє або не визнає офіційну державну владу. Готовність суспільства працювати спільно з такою владою

(представниками такої влади) є вкрай низькою. На міжнародній арені така влада не отримує підтримки, спостерігається недовіра з боку міжнародної спільноти. Така ситуація може проявитися у ізоляції держави, ігнорування її під час подій, які носять міжнародний характер. Нелегітимна державна влада відсторонена від інтеграційних процесів, з такою державою не розриваються партнерські відносини.

Спроби відшукати нову методологію, яка дозволила би вийти за межі легального (офіційно встановленого права) призвели до появи руху «вільного права» (Freirechtsbewegung), започаткованого французькими, австрійськими та німецькими науковцями Є. Ерліхом, Ф. Жені, Г. Канторовичем, Г. Гурвичем, Е. Фуком та ін., які критикували тодішню позитивістську юриспруденцію, вважали, що вивчення правознавством лише «формального» права (встановленого державою), тобто чинного законодавства, є недостатнім для осягнення природи і дійсності права. Протиставивши «живе право» праву «формальному» представники руху, розширили праворозуміння, включаючи до нього не тільки правові тексти, а й правові норми дійсності «внутрішній порядок людських спільнот» [11, с. 108-110]. Особливого значення легітимність набуває в умовах сучасної демократичної держави та інформаційного суспільства. Суспільство все більше бере участь у формуванні органів державної влади, в тому числі за допомогою інституту виборів. Легітимність має своє внутрішньодержавне вираження та міжнародне вираження. Мірилом легітимності державної влади є не тільки визнання такої влади переважною частиною суспільства, а й готовності суспільства працювати разом з представниками державної влади. Дослідження легітимності є повним, якщо розглядати його в контексті протиставлення легітимність – нелегітимність норм, посадових осіб, державної влади загалом. Процес набуття легітимності називають легітимацією. Легальність на відміну від легітимності є категорією суто юридичною, формалізованою за своєю суттю. Якщо процес втрати легітимності може бути поступовим, плавним, то процес втрати легальності завжди має конкретний момент, відбувається миттєво. Позитивним кроком для моніторингу за рівнем легітимності та недопущення її втрати в державі було б запровадження нових інститутів як: лобювання, петицій. Розвиток органів з питань захисту суспільної моралі, опитування громадян, розвиток місцевого самоврядування є обов'язковими установами у становленні правової, соціальної, демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Музыка І.В. Проблема легальності та легітимності норм права у соціологічному праворозумінні: історико-правовий аспект. – Часопис київського університету права. – 2011/3. 31-35 с.
2. Легитимность власти в постсоциалистическом обществе. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 125 с.
3. Bonsignore, John J., Ethan Katsh, Peter d'Errico, Ronald M. Pipkin, Stephen Arons, and Janet Rifkin. Before The Law: An Introduction to the Legal Process. Boston: Houghton Mifflin Company, 2012. – 843 p.
4. Methodological Issues in Accounting Research: Theories, Methods and Issues // red. Zahirul Hoque. - Spiramus Press Ltd, 2013. - 538 p.
5. Три чисті типи легітимного панування // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер ; Перекл. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. — Київ, 1998. – 372 с.
6. Томас Лукман // Сучасна американська соціологія / ред. В. І. Добреньков . — М., 1994. – 400с.
7. Оников Л. А., Шишлин Н. В. Краткий политический словарь. Политиздат. — 2 изд. – М., 1980 г. – 447 с.
8. Алексеев С.С. Корельский В.М., Черданцев А.Ф. и др. Проблемы теории государства и права: Учеб. пос. для вузов / Отв. Ред. С.С. Алексеев. – М.:Юрид.лит., 1979. – 392 с.
9. Легальність і легітимність політичної влади // Електронний ресурс. – [Режим доступу] // <http://all-politologija.ru/ukr/legalnist-legitimnist-efektivnist-politichnoi-vladi>
10. Алексеев С.С., Архипов С.И., Корельский В.М., Леушин В.И., Перевалов В.Д. Теория государства и права: Учебник для юрид. вузов и фак. / В.М. Корельский (отв. ред.), В.Д. Перевалов (отв. ред.). – М.: Инфа М-Норма, 1997. – 750 с.
11. Бігун В.С. Євген Ерліх: життя і наукова спадщина (актуальний науковий нарис) // Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – 451 с.